Studia Polityczne 2026, tom 54, nr 1
ISSN 1230-3135
DOI: 10.35757/STP.2026.54.1.06

PAWEŁ PIETNOCZKA
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0000–0002–2970–2132
pawel.pietnoczka@uwm.edu.pl

PRÓBY DELEGALIZACJI UKRAIŃSKIEJ CERKWI PRAWOSŁAWNEJ (PATRIARCHATU MOSKIEWSKIEGO) W KONTEKŚCIE INWAZJI FEDERACJI ROSYJSKIEJ NA UKRAINĘ

Attempts to outlaw the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) in the context of the Russian Federation's invasion of Ukraine

Abstract

Against the backdrop of Russia's launch of a full-scale war against Ukraine on 24 February 2022, voices calling for the outlaw of the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) have increasingly begun to resound over the Dnieper. The increase in negative attitudes towards this Church was influenced by their frequent cases of justification of Russian aggression as well as the collaboration of individual clergy of the UOC (MP) with the aggressor, including high hierarchs. Measures to enable the outlawing of this Church were taken first at the local government level and then also at the state level.

The research provided answers to the following questions: how did individual local government bodies justify the need to outlaw the UOC (MP); what was the position of individual political parties on the issue of the Church's outlawing; what changes to the law were envisaged in the government's draft "Law on Bringing Changes to Selected Laws of Ukraine Regarding the Activities of Religious Organisations in Ukraine"; why did the ruling camp for a long time remain reluctant to admit the need to adopt legislation enabling

the outlawing of the UOC (MP); what was the attitude of Ukrainian society towards the possible outlawing of the UOC (MP)?

K e y w o r d s: attempts to outlaw, Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate), local government, Verkhovna Rada of Ukraine, political parties, Ukraine, Russian aggression

---

Próby delegalizacji Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Patriarchatu Moskiewskiego) w kontekście inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę

Abstrakt

W kontekście rozpoczęcia przez Rosję pełnowymiarowej wojny przeciwko Ukrainie w dniu 24 lutego 2022 r. coraz częściej nad Dnieprem zaczęły wybrzmiewać głosy wzywające do zakazu działalności Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Patriarchatu Moskiewskiego). Na wzrost negatywnych nastrojów wobec powyższego Kościoła wpływ miały nierzadkie przypadki usprawiedliwiania rosyjskiej agresji, jak również współpracy poszczególnych duchownych UPC (MP) z agresorem, w tym wysokich hierarchów. Działania mające umożliwić zakaz działalności tegoż Kościoła zostały podjęte najpierw na szczeblu samorządowym, następnie zaś także na poziomie państwowym.
Przeprowadzone badania pozwoliły na udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: jak poszczególne organy samorządowe uzasadniały potrzebę zakazu działalności UPC (MP), jakie stanowisko wobec kwestii delegalizacji Kościoła zajęły poszczególne partie polityczne; jakie zmiany w prawie przewidziano w rządowym projekcie „Ustawy o wniesieniu zmian do niektórych ustaw Ukrainy w zakresie działalności organizacji religijnych w Ukrainie"; dlaczego obóz władzy przez długi okres pozostawał niechętny wobec potrzeby przyjęcia przepisów prawa umożliwiających delegalizację UPC (MP); jaki stosunek wobec możliwego zakazu działalności UPC (MP) zajęło ukraińskie społeczeństwo?

S ł o w a k l u c z o w e: próby delegalizacji, Ukraińska Cerkiew Prawosławna (Patriarchatu Moskiewskiego), samorząd terytorialny, Rada Najwyższa Ukrainy, partie polityczne, Ukraina, agresja rosyjska.

WPROWADZENIE

Przez znaczny okres niepodległości Ukrainy dominującą pozycję na wyznaniowej mapie Ukrainy zajmowały dwa Kościoły, mianowicie Ukraińska Cerkiew Prawosławna (Patriarchatu Moskiewskiego) – Українська православна церква (Московського патріархату, UPC (MP)) oraz Ukraińska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Kijowskiego (Українська православна церква Київського патріархату, UPC

KP)[1]. Pierwsza z nich funkcjonuje pod oficjalną nazwą jako Ukraińska Cerkiew Prawosławna od 1990 r., została zaś powołana w miejsce ukraińskiego egzarchatu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, pozostając przy tym w strukturze Patriarchatu Moskiewskiego (Kozyrska, 2014: 167). Natomiast druga została utworzona w 1992 r. w wyniku dążeń metropolity kijowskiego Filareta (Denysenko) i jego zwolenników, mających na celu uniezależnienie ukraińskiego prawosławia od Moskwy (Hay-Nyzhnyk & Chupriy, 2019: 133–138)[2]. Spośród Kościołów prawosławnych należy także wymienić Ukraińską Autokefaliczną Cerkiew Prawosławną (Українська автокефальна православна церква, UAPC), której pierwsze wspólnoty zaczęły zawiązywać się w 1989 r. w Galicji. Zresztą zdecydowana większość z nich miała zostać ostatecznie utworzona oraz funkcjonować właśnie w zachodniej części kraju (Turiy, 2000: 6). Zaznaczmy przy tym, iż UAPC nawiązywała do tradycji Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej powołanej podczas Ogólnoukraińskiego Soboru Cerkiewnego w październiku 1921 r. (Hay-Nyzhnyk & Chupriy, 2019: 138; Łesiów, 1994: 60; Voronyn, 1990: 36–38). Spośród innych Kościołów tradycji bizantyjskiej funkcjonujących w Ukrainie należy bezsprzecznie wymienić Ukraińską Cerkiew Greckokatolicką, która podobnie jak UACP zaczęła odradzać się w Ukrainie w końcowym okresie istnienia ZSRR[3].

Warto zauważyć, iż UPC KP oraz UACP – podobnie zresztą jak Cerkiew greckokatolicka – określane były mianem Kościołów narodowych, podczas gdy UPC (PM) w związku z zależnością od Patriarchatu Moskiewskiego, a także prorosyjskimi sympatiami części duchowieństwa i wiernych, często traktowana była wręcz jako „piąta kolumna Moskwy" (Kozyrska, 2016: 47–48). Jednocześnie należy zaznaczyć, iż przez znaczny okres niepodległości UPC (MP) pozostawała jedynym ukraińskim prawosławnym Kościołem kanonicznym, a więc uznawanym przez inne Kościoły prawosławne na świecie. Ten stan uległ jednak zmianie 11 października 2018 r., gdy synod Ekumenicznego Patriarchatu Konstantynopolitańskiego potwierdził kanoniczność ukraińskich Cerkwi prawosławnych (Olszański, 2018). Następnie 15 grudnia 2018 r. odbył się sobór zjednoczeniowy, w którym wzięli udział przedstawiciele trzech Kościołów prawosławnych – UPC KP,

[1] O tym, które Kościoły dominowały pod względem liczby wiernych i parafii w poszczególnych regionach Ukrainy zob. Baluk & Doroshko, 2021: 131.

[2] Zob. także Kozyrska, 2014: 166–172.

[3] O stosunkach między poszczególnymi Kościołami tradycji bizantyjskiej w Ukrainie zob. Szeptycki, 2012: 219–224.

UACP oraz UPC (MP)[4]. Wówczas zaakceptowano statut nowego Kościoła, a także wybrano jego zwierzchnika. Został nim metropolita Epifaniusz (Dumenko), który następnie w dniu 6 stycznia 2019 r. otrzymał w Konstantynopolu nadający autokefalię *tomos* (Kuszel, 2022: 158). Zaznaczmy przy tym, iż zdecydowanie negatywny stosunek wobec podjętych działań na rzecz nadania niezależności ukraińskiemu prawosławiu zajęła Rosyjska Cerkiew Prawosławna, która zerwała jedność eucharystyczną z Ekumenicznym Patriarchatem Konstantynopolitańskim oraz wezwała inne Kościoły do zajęcia krytycznego stanowiska wobec decyzji Konstantynopola (Strzelecki, 2018).

Utworzenie kanonicznej Prawosławnej Cerkwi Ukrainy (Православна Церква України, PCU) nie oznaczało jednak końca podziału w ukraińskim prawosławiu[5]. Faktem jest, że w okresie, w szczególności przypadającym po Euromajdanie, najpierw do UPC KP, a następnie do PCU, przechodziły poszczególne parafie należące wcześniej do UPC (MP). Następującym zmianom w zakresie przynależności poszczególnych wspólnot sprzyjała negatywna ocena, której poddawana była UPC (MP), w związku z brakiem jednoznacznego stanowiska wobec sytuacji w południowo-wschodniej Ukrainie, niepotępianiem separatyzmu oraz rosyjskiej agresji, a także z oskarżeniami kierowanymi przez nią pod adresem ukraińskich władz (w których to widziała głównego winnego w wydarzeniach zachodzących na wschodzie kraju), przy jednoczesnym braku krytyki wobec państwa-agresora, a więc Rosji (Voynalovych, 2021: 683–684). Jednocześnie należy zaznaczyć, iż proces przejścia poszczególnych wspólnot z UPC (MP) do PCU znacznie wyhamował po zmianie władzy w 2019 r. (objęciu stanowiska prezydenta przez W. Zełenskiego oraz zwycięstwie w wyborach parlamentarnych prezydenckiej „Sługi Narodu"), która to w przeciwieństwie do poprzedniej (obozu władzy prezydenta P. Poroszenki) nie widziała potrzeby dalszego wzmacniania pozycji PCU kosztem UPC (MP). Ponownie niesprzyjające warunki dla funkcjonowania UPC (MP) nastąpiły jednak w kontekście rozpoczęcia przez Rosję pełnowymiarowej wojny przeciwko Ukrainie w dniu 24 lutego 2022 r. Szereg przy-

[4] W zjeździe uczestniczyli wszyscy biskupi UPC KP i UACP oraz jedynie dwóch biskupów UPC (MP) (Olszański, 2018a: 1).

[5] Zwróćmy uwagę, że Prawosławna Cerkiew Ukrainy poza Patriarchatem Konstantynopolitańskim została uznana także przez Patriarchat Aleksandryjski oraz Kościół Grecki i Kościół Cypryjski. Natomiast pozostałe lokalne Kościoły prawosławne jak dotąd nie zdecydowały się na uznanie PCU. Wśród nich jest również Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (PAKP) wysuwający kanoniczne zastrzeżenia wobec autokefalii ukraińskiego prawosławia (Piechowska, 2020; *Chetverta*, 2020; Tomasik, 2022).

padków usprawiedliwiania rosyjskiej agresji, jak również współpracy poszczególnych duchownych UPC (MP) z agresorem, w tym wysokich hierarchów, spowodowała, iż coraz częściej wybrzmiewały głosy wzywające do zdelegalizowania UPC (MP). Działania mające umożliwić osiągnięcie powyższego celu zostały podjęte najpierw na szczeblu samorządowym, następnie zaś także na poziomie państwowym.

Celem badań jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: w jaki sposób organy samorządowe uzasadniały potrzebę zakazu działalności Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Patriarchatu Moskiewskiego); jakie stanowisko wobec próby delegalizacji UPC (MP) zajęły poszczególne partie polityczne; jakie zmiany w prawie przewidziano w rządowym projekcie „Ustawy o wniesieniu zmian do niektórych ustaw Ukrainy w zakresie działalności organizacji religijnych w Ukrainie"; dlaczego obóz władzy przez długi okres pozostawał niechętny wobec potrzeby zmiany przepisów prawa umożliwiających delegalizację UPC (MP); jaki stosunek wobec możliwego zakazu działalności UPC (MP) zajęło społeczeństwo? Na uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania pozwoli m.in. analiza dokumentów przyjętych na szczeblu samorządowym, jak również projektów ustaw zarejestrowanych w Radzie Najwyższej Ukrainy (RN) dotyczących delegalizacji UPC (MP). Przy tym szczególna uwaga zostanie zwrócona na rozwiązania prawne zawarte w rządowym projekcie „Ustawy Ukrainy o wniesieniu zmian do niektórych ustaw Ukrainy w zakresie działalności organizacji religijnych w Ukrainie". Ponadto analizie poddane zostaną wyniki głosowania nad danym projektem w RN, a także wyniki badań opinii publicznej w zakresie stanowiska ukraińskiego społeczeństwa wobec idei delegalizacji UPC (MP). Badania oparte zostały więc na różnorodnych źródłach, pozwalających na osiągnięcie celu badawczego, w tym dokumentach samorządowych, projektach ustaw, wynikach głosowań parlamentarnych, jak również rezultatach badań opinii publicznej przeprowadzonych przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologiczny, Ukraińskie Centrum Badań Ekonomicznych i Politycznych im. Ołeksandra Razumkowa oraz Fundację „Demokratyczne Inicjatywy".

Na drodze do osiągnięcia stawianego celu badawczego zostało zastosowanych szereg metod badawczych, spośród których należy wymienić analizę treści, metodę porównawczą, analizę decyzyjną oraz statystyczną. Zastosowanie tych metod pozwoliło na kompleksowe zbadanie interesującego nas zagadnienia oraz udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Należy przy tym zaznaczyć, iż

w kontekście danych statystycznych konieczne było krytyczne ustosunkowanie się do nich, a więc sprawdzenie ich pod kątem wiarygodności. Dlatego też analizie poddane zostały wyniki pozyskane przez wiodący ukraińskie ośrodki badań opinii publicznej. Jednocześnie należy odnotować, iż rezultaty analizowanych badań odzwierciedlają stanowisko mieszkańców terenów kontrolowanych przez władze ukraińskie oraz na których nie były prowadzone działania wojenne.

Natomiast mówiąc o ramach teoretyczno-koncepcyjnych w kontekście przeprowadzonych badań zastosowanie znalazła sekurytyzacja według szkoły kopenhaskiej[6]. Otóż kwestia funkcjonowania Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Patriarchatu Moskiewskiego) została przekształcona w problem z zakresu bezpieczeństwa, wymagający podjęcia natychmiastowych oraz nadzwyczajnych działań. Poszczególne instytucje państwowe i samorządowe (aktor sekurytyzujący) uznały, iż działalność UPC (MP) nosi antyukraiński i antypaństwowy charakter oraz stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy. Dlatego też za niezbędne uznano podjęcie działań umożliwiających delegalizację tego Kościoła. Powyższy przekaz znalazł akceptację odbiorców, o czym świadczą wyniki badań opinii publicznej, ale także i wyniki głosowania w Radzie Najwyższej Ukrainy. Tym samym przyjęcie przekazu dowodzi skuteczności sekurytyzacji, aczkolwiek warto także zaznaczyć, iż proces wprowadzania niezbędnych zmian w prawie uległ pewnemu wydłużeniu. Należy przy tym podkreślić, iż sekurytyzacja – podniesienie kwestii funkcjonowania UPC (MP) do problemu bezpieczeństwa – nastąpiła w warunkach pełnowymiarowej wojny rozpoczętej przez Rosję przeciwko Ukrainie w 2022 r. oraz w sytuacji usprawiedliwiania agresji i podejmowania współpracy z agresorem przez poszczególnych przedstawicieli tegoż Kościoła.

PRÓBY ZAKAZU DZIAŁALNOŚCI UKRAIŃSKIEJ CERKWI PRAWOSŁAWNEJ (PATRIARCHATU MOSKIEWSKIEGO) NA POZIOMIE SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Na tle rozpoczęcia przez Rosję pełnowymiarowej wojny przeciwko Ukrainie oraz współpracy z agresorem poszczególnych przedstawicieli UPC (MP), szereg organów samorządu terytorialnego podjęło de-

[6] Szerzej na temat sekurytyzacji według szkoły kopenhaskiej zob. Gruszczak, 2024; Fijałkowski, 2012: 149–161.

cyzję w sprawie zakazu działalności tejże Cerkwi. W tym kontekście należy zwrócić uwagę m.in. na rozporządzenie mera Gródka w obwodzie lwowskim wydane już 28 lutego 2022 r. i zakazujące działalność UPC (MP) na terytorium miasta. Powyższe zostało uzasadnione antyukraińskim i antypaństwowym charakterem Kościoła oraz koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Ukrainy (Rozporyadzhennya, 2022). Podobne decyzje zostały podjęte także przez szereg innych organów samorządu terytorialnego, m.in. przez Radę Miejską Drohobycza w obwodzie lwowskim (10 marca 2022) (*V Drohobychi*, 2022), Radę Miejską Browarów w obwodzie kijowskim (6 maja 2022) czy Radę Miejską Perejasławia w obwodzie kijowskim (19 maja 2022 r.) (Pyrih, 2022; Levchenko, 2022). Decyzja dotycząca delegalizacji UPC (MP) została podjęta również w Konotopie w obwodzie sumskim. W wydanym przez przewodniczącego miasta Artema Semenichina rozporządzeniu „O zakazie działalności Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego na terytorium Konotopskiej Rady Miejskiej" z dnia 3 maja 2022 r. podkreślono konieczność zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Ukrainy. Do podjęcia powyższej decyzji skłoniła mera potrzeba konsolidacji społeczeństwa, niedopuszczenie do poróżnienia mieszkańców miasta na tle religijnym, uniemożliwienie prowadzenia działalności antyukraińskiej, a także przeciwdziałanie prorosyjskiej propagandzie obecnej w świątyniach UPC podporządkowanej patriarsze moskiewskiemu Cyrylowi (Rozporyadzhennya, 2022a).

Proces podejmowania decyzji w zakresie zakazu działalności UPC (MP), jak również pozbawiania prawa do użytkowania działek należących do poszczególnych wspólnot samorządowych, dodatkowo aktywizowany został na tle sytuacji mającej miejsce 2 kwietnia 2023 r. w Soborze Opieki Matki Bożej w Chmielnickim, w którym to żołnierz Sił Zbrojnych Ukrainy został pobity przez duchownego UPC (MP) (Korohods'kyy, 2023). Bardzo szybko na to wydarzenie zareagowały władze samorządowe. Już 4 kwietnia 2023 r. odbyło się plenarne posiedzenie XV sesji nadzwyczajnej Chmielnickiej Rady Obwodowej zwołanej w związku z zaistniałą dwa dni wcześniej sytuacją w świątyni UPC (MP). Radni jednogłośnie podjęli decyzję „O zapewnieniu wzmocnienia bezpieczeństwa narodowego w sferze wolności sumienia i działalności organizacji religijnych na terytorium obwodu chmielnickiego" zakładającą delegalizację UPC (MP) na terytorium obwodu (Rishennya, 2023). Powyższe rozstrzygnięcie uzasadniono antyukraińską oraz antypaństwową pozycją organizacji religijnych UPC

(MP)[7], brakiem stanowiska potępiającego rosyjską agresję i zbrodnie dokonane przez okupantów w czasie wojny, niejednokrotnymi przypadkami kolaboracji przedstawicieli UPC (MP) z państwem-agresorem, jak również nieprzestrzeganiem norm „Ustawy o wolności sumienia i religijnych organizacjach". Jednocześnie rada obwodowa zaproponowała Prezydentowi Ukrainy uznanie za pilny projekt ustawy „O zapewnieniu wzmocnienia bezpieczeństwa narodowego w sferze wolności sumienia i działalności organizacji religijnych". Ponadto zaleciła Głównemu Zarządowi Policji Narodowej w Obwodzie Chmielnickim oraz Chmielnickiej Prokuraturze Obwodowej objęcie nadzorem śledztwa w sprawie pobicia A. Ananiewa w Soborze Opieki Matki Bożej, zaś organom samorządu terytorialnego funkcjonującym w obwodzie sprzyjanie zmianie podporządkowania wspólnot religijnych UPC (MP) oraz przeprowadzenie inwentaryzacji działek wykorzystywanych przez Kościół w celu późniejszego pozbawienia go prawa do ich użytkowania (Rishennya, 2023).

Tegoż dnia, mianowicie 4 kwietnia 2023 r. zebrała się również Chmielnicka Rada Miejska, która podczas nadzwyczajnej sesji jednogłośnie podjęła decyzję w sprawie pozbawienia organizacji religijnych należących do UPC (MP) prawa użytkowania trzynastu działek na terenie miasta (*U Khmel'nyts'komu*, 2023). W kolejnych dniach w ślad za Chmielnicką Radą Obwodową decyzje dotyczące zakazu działalności UPC (MP) podjęło szereg innych rad terenowych, w tym Równieńska Rada Obwodowa (10 kwietnia 2023 r.), Wołyńska Rada Obwodowa (11 kwietnia) oraz Żytomierska Rada Obwodowa (27 kwietnia) (*Lantsyuhova*, 2023). Warto jednak zaznaczyć, iż powyższe decyzje dotyczące delegalizacji UPC (MP) należy traktować przede wszystkim w kategoriach politycznych, a nie zaś prawnych. Otóż organy samorządu terytorialnego nie posiadają w tym zakresie uprawnień. Mianowicie zgodnie z art. 16 „Ustawy o wolności sumienia i religijnych organizacjach" zakazanie działalności organizacji religijnej może nastąpić wyłącznie na drodze sądowej (Horyevoy, 2022). Zresztą świadomość powyższego mieli również poszczególni przedstawiciele władzy samorządowej. Mer Lwowa Andrij Sadowy odnosząc się do uchwały Lwowskiej Rady Miejskiej w sprawie zakazu działalności UPC (MP) na terytorium miejskiej wspólnoty samorządowej, przyjętej 30 czerwca 2022 r., zaznaczył, iż jest to decyzja polityczna podjęta jednomyślnie przez wszystkich rad-

[7] Pojęcie „organizacje religijne" należy w tym miejscu rozumieć jako „pojedyncze jednostki organizacyjne poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych, które są podmiotem stosunków prawnych z państwem ukraińskim" (Kozyrska, 2014: 163–164).

nych, która zostanie skierowana do prezydenta, przewodniczącego RN oraz rządu, gdyż wyłącznie organy państwowe regulują działalność organizacji religijnych (*Tse politychne*, 2022).

RZĄDOWY PROJEKT „USTAWY UKRAINY O WNIESIENIU ZMIAN DO NIEKTÓRYCH USTAW UKRAINY W ZAKRESIE DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI RELIGIJNYCH W UKRAINIE"

O tym, iż na szczeblu centralnym również zaczęto dostrzegać potrzebę podjęcia kroków mających na celu zapewnienie bardziej surowych i skuteczniejszych sankcji wobec organizacji religijnych za podejmowaną przez ich przedstawicieli współpracę z agresorem, świadczą choćby działania Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy (RNBiO). Dnia 1 grudnia 2022 r. RNBiO podjęła decyzję „O niektórych aspektach działalności organizacji religijnych w Ukrainie i stosowaniu indywidualnych specjalnych środków ekonomicznych i innych środków ograniczających (sankcji)". Jej przyjęcie, jak zaznaczono, poprzedziło rozpatrzenie działalności organizacji religijnych w warunkach wojskowej agresji Rosji wobec Ukrainy, a ponadto wynikało z potrzeby zapewnienia „duchowej niezależności", niedopuszczenia do powstania rozłamu w społeczeństwie na tle religijnym, potrzeby sprzyjania konsolidacji społeczeństwa ukraińskiego i zapewnienia ochrony interesów narodowych (Rishennya, 2022). Tego samego dnia, a więc 1 grudnia 2022 r. Prezydent Ukrainy wydał dekret, którym wprowadził w życie powyższą decyzję, zaś kontrolę nad jej wykonaniem powierzył Sekretarzowi RNBiO (Ukaz, 2022).

W myśl zapisów decyzji RNBiO, Gabinet Ministrów Ukrainy został zobowiązany do wniesienia pod obrady RN w ciągu dwóch miesięcy projektu ustawy zakładającego uniemożliwienie prowadzenia działalności na terytorium Ukrainy przez organizacje religijne afiliowane z centrami wpływu znajdującymi się w Federacji Rosyjskiej. Zauważono przy tym, iż zaproponowane rozwiązania prawne powinny być zgodne z normami prawa międzynarodowego dotyczącymi wolności sumienia i zobowiązaniami Ukrainy wynikającymi z członkostwa w Radzie Europy. Rząd Ukrainy w ciągu dwóch miesięcy miał również zapewnić przeprowadzenie kontroli pod kątem istnienia podstaw prawnych, a także przestrzegania warunków dotyczących użytkowania przez organizacje religijne z mienia Narodowego Kijowsko-Peczerskiego

Rezerwatu Historyczno-Kulturowego[8]. Natomiast Państwowa Służba Ukrainy ds. Etnopolityki i Wolności Sumienia została zobowiązana do przeprowadzenia ekspertyzy religioznawczej statutu Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej pod kątem istnienia związku kościelno-kanonicznego z Patriarchatem Moskiewskim (Rishennya, 2022).

Zgodnie z nałożonym obowiązkiem w dniu 19 stycznia 2023 r. szef ukraińskiego rządu – premier Denys Szmyhal – wniósł do RN pożądany przez RBNiO oraz prezydenta projekt aktu prawnego, mianowicie „Ustawy o wniesieniu zmian do niektórych ustaw Ukrainy w zakresie działalności organizacji religijnych w Ukrainie". W uzasadnieniu do projektu zauważono, że został on przygotowany w celu uniemożliwienia prowadzenia na terytorium Ukrainy działalności przez organizacje religijne, których ośrodek kierowniczy znajduje się w „państwie prowadzącym agresję zbrojną wobec Ukrainy". Jednocześnie zaznaczono, że projekt jest zgodny z zapisami Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz praktyką Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a ponadto, iż nie zawiera przepisów dotyczących zobowiązań w zakresie integracji europejskiej (Poyasnyuval'na, 2023). W projekcie ustawy przewidziano dokonanie zmian zapisów „Ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych". Artykuł 5 tegoż aktu prawnego miał zostać uzupełniony o następujący zapis: „Niedozwolona jest działalność organizacji religijnych afiliowanych z centrami wpływu organizacji religijnej (stowarzyszenia), której ośrodek kierowniczy (zarząd) znajduje się poza granicami Ukrainy, w państwie, które dokonuje zbrojnej agresji przeciwko Ukrainie" (Proekt, 2023). Natomiast zgodnie ze zmienionym art. 16 delegalizacja organizacji religijnej następowałaby w trybie sądowym na podstawie pozwu administracyjnego złożonego przez centralny organ władzy wykonawczej odpowiedzialny za realizację polityki państwa w obszarze religii lub też pozwu złożonego przez prokuratora (Proekt, 2023).

Z kolei w przypadku art. 30 uzupełniony został katalog zadań spoczywających na centralnym organie władzy wykonawczej realizującym politykę państwa wobec religii i Kościołów. Do jego kompetencji zaliczono przeprowadzenie ekspertyzy religioznawczej dotyczącej działalności organizacji religijnych pod kątem stwierdzenia ich podporządkowania w kwestiach kanonicznych i organizacyjnych centrom wpływu organizacji religijnej, której ośrodek kierowniczy znajduje się

[8] W decyzji RNBiO ujęto nieaktualną nazwę instytucji, gdyż od grudnia 2020 r. jej oficjalna nazwa brzmi Rezerwat Narodowy „Ławra Kijowsko-Peczerska" (Katayeva, 2021).

w państwie prowadzącym agresję zbrojną przeciwko Ukrainie. Wśród spoczywających na nim zadań znalazło się również wydanie przepisów przewidujących usunięcie naruszeń prawa stwierdzonych podczas przeprowadzonej ekspertyzy. Przy tym założono, iż usunięcie naruszeń powinno nastąpić w ciągu miesiąca od dnia wydania stosownych przepisów. W przypadku niedostosowania się do nich przez organizację religijną, centralny organ władzy wykonawczej realizujący politykę państwa wobec religii i Kościołów uzyskiwał prawo skierowania do sądu pozwu administracyjnego w sprawie zakazu działalności organizacji religijnej (Proekt, 2023).

Warto jeszcze zaznaczyć, iż projekt rządowy nie był jedyną inicjatywą, która miała doprowadzić do możliwości delegalizacji UPC (MP). Dnia 23 listopada 2022 r. został zarejestrowany projekt „Ustawy o zapewnieniu wzmocnienia bezpieczeństwa narodowego w obszarze wolności sumienia i działalności organizacji religijnych" nr 8221 wniesiony przez Mykołę Kniażyckiego z Europejskiej Solidarności oraz innych deputowanych (Proekt, 2022). W uzasadnieniu projektu ustawy zaznaczono, że jej uchwaleniu przyświeca „określenie specyfiki działalności zagranicznych organizacji religijnych na terytorium Ukrainy w celu zapobiegania zagrożeniom dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy i zapewnienia porządku, w szczególności w obszarze wolności sumienia i działalności organizacji religijnych, w tym na drodze zakazu działalności niektórych organizacji religijnych" (Poyasnyuval'na, 2022: 2). Ponadto warto wspomnieć o projekcie „Ustawy o wniesieniu zmian do niektórych aktów normatywnych Ukrainy w zakresie poprawy regulacji prawnej działalności organizacji religijnych" nr 8262 zarejestrowanym 5 grudnia 2022 r., a wniesionym przez deputowanych z różnych frakcji parlamentarnych, w tym przez Mykytę Poturajewa ze Sługi Narodu (SN), będącego przewodniczącym Komitetu RN Ukrainy ds. Polityki Humanitarnej i Informacyjnej (Proekt, 2022a). W uzasadnieniu projektu zaznaczano, że został on przygotowany w celu poprawy regulacji prawnych w zakresie działalności organizacji religijnych w Ukrainie, w szczególności zaś dotyczących zmiany ich podporządkowania (Poyasnyuval'na, 2022a: 3). Inicjatorom tegoż projektu przyświecało mianowicie m.in. ułatwienie procedury przejścia parafii z UPC (MP) do PCU (Oliynyk & Fedoriv, 2023).

Powyższe dwa projekty, podobnie jak i projekt rządowy, otrzymały pozytywną opinię Komitetu ds. Polityki Humanitarnej i Informacyjnej oraz rekomendację włączenia do porządku dziennego sesji RN Ukrainy. Stosowne stanowisko wobec projektów zgłoszonych przez

deputowanych komitet zajął w dniu 9 grudnia 2022 r. (*Verkhovna*, 2022: 2–3; *Verkhovna*, 2022a: 3), natomiast wobec projektu rządowego – w dniu 17 lutego 2023 r. (*Verkhovna*, 2023: 4).

PRACE PARLAMENTARNE NAD RZĄDOWYM PROJEKTEM USTAWY

Początkowo zakładano, że parlamentarzyści przyjmą projekt ustawy już w dniach 2–3 maja 2023 r., o czym informował przewodniczący RN Rusłan Stefanczuk. Tak się jednak nie stało i jeszcze we wrześniu 2023 r. Stefanczuk oświadczał, że w parlamencie nie ma wystarczającej liczby głosów (226) pozwalającej na przyjęcie ustawy. Ponadto dodał, że trwa dyskusja wewnątrz poszczególnych sił politycznych, m.in. w SN, ale również i w innych, które wedle przewodniczącego pozycjonują się jako „bardzo patriotyczne" (Koshkina, 2023). Bez wątpienia największym problemem na drodze do poddania projektu ustawy pod głosowanie był brak jedności wobec kwestii delegalizacji UPC MP w szeregach prezydenckiej Sługi Narodu. Mykoła Kniażycki, komentując przyczyny nierozpatrywania przez parlament projektów ustaw zaznaczył, iż władza blokuje ten proces, ponieważ jedna trzecia frakcji SN nie jest skłonna udzielić poparcia zarejestrowanym projektom (Oliynyk & Fedoriv, 2023). Jak z kolei podkreślała Sonia Koszkina, we frakcji prezydenckiej partii znalazła się niemała grupa zwolenników *ruskoho mira*, *istinno wierujuszczich* i diakonów Patriarchatu Moskiewskiego (Koshkina, 2023). Wśród przyczyn zwlekania z przyjęciem ustawy wskazuje się również na obawy ukraińskich władz przed reakcją wspólnoty międzynarodowej, w tym przed oskarżeniami o ograniczanie wolności religijnej. Zaznaczmy, iż próbę doprowadzenia do umożliwienia delegalizacji organizacji religijnych powiązanych z państwem agresorem bardzo aktywnie w celu dyskredytacji Ukrainy na forum międzynarodowym wykorzystywała Cerkiew rosyjska oraz Rosja, co czyniono m.in. w Radzie Bezpieczeństwa ONZ (Szabaciuk, 2023).

Z zamiarem rozpoczęcia procesu rozpatrywania przez parlament zgłoszonych projektów ustaw, w dniu 24 sierpnia 2023 r. z inicjatywy Julli Kłymenko z Partii Politycznej „Głos" rozpoczęto zbiór podpisów pod apelem do przewodniczącego RN R. Stefanczuka w tejże sprawie (Vons, 2023). Parlamentarzystka zaznaczyła, iż powyższy problem już od dawna nie jest związany z religią, ale z kwestią bezpieczeństwa

narodowego Ukrainy. Wówczas to poparcia pomysłowi mającemu na celu doprowadzenie do delegalizacji Patriarchatu Moskiewskiego w Ukrainie udzieliło 125 parlamentarzystów (Perun, 2023). Natomiast niezbędną liczbę podpisów osiągnięto ponad miesiąc później, mianowicie w dniu 5 października 2024 r., o czym poinformowała J. Kłymenko, zaznaczając, że zebrano 226 podpisów pod apelem do R. Stefanczuka w sprawie poddania pod głosowanie „zakazu moskiewskiej cerkwi" (Kapustyans'ka, 2023).

Warto jednocześnie odnotować, iż ponad stu deputowanych nie udzieliło poparcia powyższej inicjatywie, a więc konieczności rozpoczęcia rozpatrywania projektów ustaw przewidujących zakaz UPC (MP). Pod apelem nie podpisał się m.in. przewodniczący grupy parlamentarnej „Platforma Na Rzecz Życia i Pokoju" (PZŻM) Jurij Bojko, co zresztą nie było żadnym zaskoczeniem, ale takim dla wielu stał się brak poparcia dla powyższej inicjatywy z boku przewodniczącej frakcji „Ojczyzna" Julii Tymoszenko. Tym samym dwukrotna była premier Ukrainy chciała uniknąć zajęcia jednoznacznego stanowiska wobec „delikatnych spraw cerkiewnych" (Vons, 2023). Pod apelem zabrakło również podpisów wielu deputowanych z frakcji „Sługa Narodu". W szeregach prezydenckiej siły politycznej posiadającej większość bezwzględną w RN poparcie dla idei poddania pod obrady parlamentu ustaw umożliwiających delegalizację UPC (MP) udzieliło jedynie 135 deputowanych. Spośród czterech frakcji parlamentarnych powyższa inicjatywa znalazła jednomyślne poparcie jedynie w Europejskiej Solidarności byłego prezydenta Petra Poroszenki oraz w szeregach Głosu utworzonego przez Swiatosława Wakarczuka w przeddzień wyborów parlamentarnych w 2019 r. Ponadto poparcia apelowi udzieliła połowa deputowanych z frakcji Ojczyzna, a także część grupy parlamentarnej „Na Rzecz Przyszłości", grupy „Zaufanie" oraz część pozafrakcyjnych, w tym przewodniczący RN Rusłan Stefanczuk, pierwszy wiceprzewodniczący Ołeksandr Kornijenko oraz wiceprzewodnicząca Ołena Kondratiuk (Vons, 2023).

Niemałą rolę w kontekście najpierw zapewnienia niezbędnej liczby podpisów pod apelem do przewodniczącego RN, a następnie włączenia do porządku dziennego projektu ustawy umożliwiającej zakazanie działalności UPC (MP) odegrało zapewne zajęcie wobec powyższej kwestii jednoznacznego stanowiska przez Służbę Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU). Otóż SBU zwróciła się do parlamentu z propozycją rozszerzenia katalogu podstaw umożliwiających zdelegalizowanie przez sąd organizacji religijnych. Według niej działalność takich organizacji mogłaby

zostać zakazana w sytuacji, gdyby ich hierarchowie byli zaangażowani w rozpoczęcie wojny, w jej prowadzenie i propagowanie lub też uczestniczyliby w przygotowywaniu aktów terrorystycznych, dokonywaniu ludobójstwa i innych zbrodni wojennych (Vuyets', 2023). Mykyta Poturajew, komentując podjęte przez SBU działania na rzecz przyśpieszenia rozpatrywania projektów ustaw zaznaczył:

> Teraz chcę popatrzeć na tych deputowanych, którzy nie zechcą głosować za zakazem organizacji religijnych powiązanych z mordercami i okupantami. To już nie będą żarty, ale bezpośredni sabotaż działań kontrwywiadu. Jak teraz ktoś w Radzie Najwyższej odważy się blokować walkę służb specjalnych z realnymi wrogami i zdrajcami? (Vuyets', 2023).

W liście z dnia 28 września 2023 r. podpisanym przez szefa SBU Wasyla Maluka i skierowanym do przewodniczącego parlamentarnego komitetu ds. polityki humanitarnej i informacyjnej zwrócono uwagę, że służba bezpieczeństwa w trakcie wykonywania czynności operacyjnych pozyskuje informacje na temat zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego, w tym w obszarze wolności sumienia i działalności organizacji religijnych. Zaznaczono m.in., iż działalność Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej (RPC) prowadzona na terytorium Ukrainy ma na celu udzielenie wsparcia zbrojnej agresji Rosji, zaś jej kierownictwo ściśle współpracuje z organami państwa i służbami specjalnymi, realizując politykę państwa. Powołując się na religioznawczą ekspertyzę statutu Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej, szef SBU zaznaczył, że UPC jest jednostką organizacyjną RPC i jest jej podporządkowana. Ponadto dodał, iż od początku inwazji Rosji na Ukrainę na podstawie zebranych przez SBU dowodów wszczęto postępowania przygotowawcze wobec 65 duchownych UPC, w tym 16 przedstawicieli wyższego duchowieństwa, dotyczących działań, w których występują znamiona przestępstw przewidzianych w Kodeksie Karnym Ukrainy w rozdziale „Przestępstwa przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy" oraz rozdziale „Przestępstwa karne przeciwko pokojowi, bezpieczeństwu ludzkości i międzynarodowemu porządkowi prawnemu" (Vuyets', 2023a). Jednocześnie zauważono, iż SBU przygotowało pewne rozwiązania prawne, które zostały uwzględnione w projekcie „Ustawy o wniesieniu zmian do artykułu 16 Ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych" (Proekt, 2023a), a także zaznaczono, iż w RN zarejestrowanych zostało szereg projektów mających na celu zdelegalizowanie RPC i powiązanych z nią organizacji religijnych (*Holovi*, 2023). Projekt ustawy, z którego inicjatywą wystąpiła SBU

formalnie został zgłoszony przez deputowanych, w tym przez M. Poturajewa, a więc przewodniczącego komitetu ds. polityki humanitarnej i informacyjnej. Projekt został zarejestrowany 5 października 2023 r. pod numerem 10126 (Proekt, 2023b).

Zebranie podpisów pod apelem do przewodniczącego RN w sprawie rozpoczęcia procesu rozpatrywania przez parlament projektów ustaw umożliwiających delegalizację UPC, jak również zajęcie w tej sprawie jednoznacznego stanowiska przez SBU, pozwoliło na przyśpieszenie decyzji o włączeniu do porządku obrad jednego z zarejestrowanych projektów ustawy. Ostatecznie pod głosowanie w pierwszym czytaniu w dniu 19 października 2023 r. został poddany rządowy projekt „Ustawy o wniesieniu zmian do niektórych ustaw Ukrainy w zakresie działalności w Ukrainie organizacji religijnych" nr 8371. Udzieliło jemu poparcia 267 parlamentarzystów przy 15 głosach sprzeciwu i 2 wstrzymujących się; 17 nie wzięło udziału w głosowaniu (Poimenne, 2023). Oddało za niego głosy 175 deputowanych z 235 wchodzących w skład frakcji SN (1 głos wstrzymujący się, 12 nie głosowało, 47 było nieobecnych); 26 z 27 deputowanych JeS (1 nieobecny); 18 z 20 Głosu (2 nieobecnych); 17 z 24 Ojczyzny (7 nieobecnych); 12 z 19 grupy parlamentarnej „Zaufanie" (7 nieobecnych); 10 z 22 pozafrakcyjnych (1 przeciw, 11 nieobecnych); 8 z 17 grupy Partia „Na Rzecz Przyszłości" (1 nie głosował, 8 nieobecnych); 1 z 22 grupy PZŻM (11 przeciw, 3 nie głosowało, 7 nieobecnych). Nawet jednego głosu spośród 17 na rzecz przyjęcia projektu ustawy nie oddała grupa „Odnowienie Ukrainy" (3 przeciw, 1 wstrzymujący się, 1 nie głosował, 12 nieobecnych) (Poimenne, 2023). Warto odnotować, iż podczas głosowania w parlamencie była nieobecna liderka „Ojczyzny" Julia Tymoszenko oraz były przewodniczący RN, pozafrakcyjny Dmytro Razumkow (*Khto ne holosuvav*, 2023).

Przeciwko przyjęciu projektu, a tym samym w obronie UPC (MP) stanęli m.in. były współprzewodniczący zdelegalizowanej prorosyjskiej Opozycyjnej Platformy na Rzecz Życia Jurij Bojko oraz wyrzuceni z frakcji SN Artem Dmytruk oraz Jewhenij Szewczenko. Dwaj deputowani, którzy wstrzymali się od głosu to członek frakcji SN Heorhij Mauraszu oraz były członek tejże siły parlamentarnej Ołeh Worońko (Romanenko, 2023). Przemawiający przed głosowaniem J. Bojko próbował przekonywać, że metropolita UPC (MP) Onufrij jest patriotą, zaś J. Szewczenko, iż UPC (MP) jest historyczną Cerkwią Rusi Kijowskiej. Ponadto zaznaczył, iż w SBU i w policji jest więcej „zdrajców" niż

w tymże Kościele[9]. Natomiast wzywający do głosowania za projektem ustawy Ihor Huź z grupy „Na Rzecz Przyszłości" zauważył, iż Rosja przez dziesięciolecia prowadziła działalność na rzecz rozwoju agentury w Ukrainie. Przy tym zwrócił uwagę, że po zamknięciu „kanałów moskiewskich" i delegalizacji „moskiewskich partii" jedyną forpocztą Moskwy w Ukrainie pozostała już tylko rosyjska cerkiew. Dodał jednocześnie, iż nastąpił czas zakończenia działalności w Ukrainie moskiewskiej agentury, a każdy kto nie zagłosuje za projektem ustawy „może uważać siebie za zwolennika Moskwy" (Salizhenko & Oliynyk, 2023).

Warto zaznaczyć, iż w dniu głosowania, zgodnie z wyliczeniami Ruchu „Czesno", aż 72 parlamentarzystów (18%) uchyliło się od udzielenia poparcia rządowemu projektowi ustawy w pierwszym czytaniu. Otóż tylu deputowanych nie zajęło stanowiska wobec powyższego projektu, chociaż jednoczenie uczestniczyli w pracach parlamentu nad innymi projektami ustaw rozpatrywanymi w tym dniu. W przypadku SN takich deputowanych było 42, Odnowienia Ukrainy – 10, PZŻM – 6, Zaufania – 5, Na Rzecz Przyszłości – 5, Ojczyzny – 1, pozafrakcyjnych – 3. Największy odsetek deputowanych, którzy zignorowali głosowanie został odnotowany w grupie parlamentarnej „Odnowienie Ukrainy" – 59%, grupie „Na Rzecz Przyszłości" – 29% oraz grupie PZŻM – 27%. Natomiast takich sytuacji nie było w przypadku frakcji „Europejskiej Solidarności" i „Głosu" (Salizhenko & Oliynyk, 2023). Powyższe potwierdza, iż w przypadku JeS i Głosu kwestia umożliwienia delegalizacji UPC (MP) nie budzi żadnych wątpliwości.

W dniu 5 marca 2024 r. komitet ds. polityki humanitarnej i informacyjnej jednogłośnie podjął decyzję w zakresie rekomendacji RN udzielenia poparcia w drugim czytaniu projektowi ustawy nr 8371, przewidującej delegalizację organizacji religijnych powiązanych z Rosją (Klymkovs'kyy, 2024). Jednak upływały kolejne tygodnie i miesiące, a projekt ustawy nie był poddawany rozpatrzeniu. Nastąpiło więc niejako powtórzenie sytuacji sprzed pierwszego czytania, gdy przez długi okres nie chciano uczynić projektu ustawy przewidującej możliwość delegalizacji UPC (MP) przedmiotem obrad RN. Powyższe wskazuje, że w szeregach większości parlamentarnej, czy też szerzej obozu władzy nadal nie było konsensusu w sprawie potrzeby zakazu działalności Kościołów powiązanych z państwem-agresorem. W celu zmiany sytuacji opozycyjni deputowani oraz niektórzy przedstawiciele SN w dniu 23 lipca 2024 r. zablokowali mównicę w RN, domagając się

[9] Zauważmy, iż przeciwko działaniom ukraińskich władz, mających na celu umożliwienie delegalizacji UPC (MP) wystąpił m.in. PAKP (*Komunikat*, 2023).

włączenia do porządku obrad projektu ustawy przewidującej delegalizację organizacji religijnych powiązanych z Rosją. W wyniku przeprowadzonych rozmów z kierownictwem parlamentu ustalono, że projekt ustawy zostanie rozpatrzony w następnym miesiącu (Lysohor, 2024). Tak też się stało i w dniu 20 sierpnia 2024 r. deputowani 269 głosami uchwalili pożądaną przez znaczną część społeczeństwa ustawę, która ostatecznie otrzymała nazwę „O ochronie porządku konstytucyjnego w zakresie działalności organizacji religijnych" (nr 8371) (*Zakon*, 2024; Zakon, 2024a). Prezydent W. Zełenski zaznaczył, iż ustawa dotyczy „duchowej niepodległości", zaś podpisał ją w dniu niepodległości Ukrainy 24 sierpnia (*Zelens'kyy*, 2024).

STOSUNEK UKRAIŃSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA WOBEC UKRAIŃSKIEJ CERKWI PRAWOSŁAWNEJ (PATRIARCHATU MOSKIEWSKIEGO)

Wskazując na stosunek ukraińskiego społeczeństwa wobec UPC (MP), warto najpierw zwrócić uwagę na poziom jego religijności, który w świetle wyników badań przeprowadzanych regularnie od 2000 r. przez Ukraińskie Centrum Badań Ekonomicznych i Politycznych im. Ołeksandra Razumkowa ulegał pewnym zmianom[10]. Otóż w latach 2000–2010 odsetek Ukraińców określających się mianem wierzących zwiększył się z 58% do 71%, zaś w kolejnej dekadzie utrzymywał się średnio na poziomie około 70%. Pewien wzrost nastąpił jednak w 2014 (z 67% w 2013 do 76%) oraz w 2022 (z 68% w 2021 do 74%)[11]. Zmiany, które wówczas odnotowano związane były najpierw z rozpoczęciem przez Rosję agresji wobec Ukrainy w 2014, zaś następnie rozpoczęciem pełnowymiarowej wojny w 2022 r. (Yakymenko et al., 2022: 3–4). Warto także nadmienić, iż zgodnie z przeprowadzonymi w listopadzie 2022 r. badaniami 62,7% Ukraińców stanowili prawosławni, 10,2% grekokatolicy, 3,7% protestanci, zaś 1,9% rzymscy katolicy. Ponadto wielu określiło się mianem chrześcijan, bez wskazywania przynależności wyznaniowej – 8,7%, a do żadnej religii/wyznania nie odniosło siebie 11,7% Ukraińców[12].

[10] Na temat religijności Ukraińców w latach 90-tych zob. np. Pawluczuk, 1998: 122––127; Borowik, 2000: 198–199.

[11] Przy czym już w 2023 r. poziom religijności zmniejszył się o 3,5 punktu procentowego i wynosił 70,5% (Yakymenko et al., 2023: 4).

[12] Badanie zostało przeprowadzone w dniach 4–11 listopada 2022 r. na reprezentatywnej grupie 2018 osób, które ukończyły 18. rok życia. Przeprowadzono je na terenach kontrolowanych przez ukraińskie władze oraz tych, na których nie były prowadzone działania wojenne (Yakymenko et al., 2022: 3, 25).

Podobnie i w świetle badań przeprowadzonych w listopadzie 2023 r. zdecydowana większość identyfikowała się z prawosławiem – 60%[13]. Ponadto 11% z grekokatolicyzmem, 1,4% – protestantyzmem, a 1,2% – rzymskim katolicyzmem. Mianem chrześcijan określiło się wówczas 11,3%, zaś do żadnej z religii/wyznania nie odniosło siebie 13,4% Ukraińców (Yakymenko et al., 2023: 34).

Należy podkreślić, iż na tle rozpoczęcia i kontynuowania przez Rosję pełnowymiarowej wojny wobec Ukrainy nastąpił znaczny wzrost odsetka osób identyfikujących się z PCU, przy jednoczesnym spadku utożsamiania się z UPC (MP). W 2021 r. spośród wszystkich badanych do PCU zaliczało siebie 24,1%, podczas gdy w 2022 już 36,4%, zaś w 2023 r. jeszcze więcej, gdyż 42,2%. Natomiast z UPC (MP) w 2021 identyfikowało się 13,3%, rok później już o ponad połowę mniej gdyż 6,5%, zaś w 2023 r. 5,6%. Jednocześnie odnotowany został spadek odsetka osób, które określają się jedynie mianem prawosławnych bez wskazywania przynależności do konkretnego Kościoła – z 21,9% w 2021 do 12,6% w 2023 r. Natomiast na podobnym poziomie pozostaje liczba osób, które nie były w stanie odpowiedzieć na pytanie „Do której Cerkwi prawosławnej Pan/Pani siebie zalicza?" lub też, których to pytanie nie dotyczyło. W 2021 ten odsetek wynosił 39,4%, zaś w 2023 r. 39,2% (Yakymenko et al., 2023: 36).

Na znaczny wzrost identyfikacji z PCU i jednocześnie spadek utożsamiania się z UPC (MP) wskazują również odpowiedzi otrzymane jedynie wśród respondentów, którzy zaliczyli siebie do prawosławnych. Zgodnie z wynikami badań z 2021 do PCU odniosło siebie 39,8% badanych, w 2022 – 58%, zaś w 2023 r. – 69,4%. Natomiast odmienną tendencję odnotowano w przypadku UPC (MP) – mianowicie zmniejszenie się odsetka Ukraińców identyfikujących się z tym Kościołem z 21,9% w 2021 do 9,2% w 2023 r. Podobnie znaczny spadek odnotowano w przypadku osób określających się jedynie mianem prawosławnych bez zaznaczania przynależności do konkretnego Kościoła – z 36,2% w 2021 do 20,7% w 2023 r. (Yakymenko et al., 2023: 38). Dodajmy, iż odsetek osób identyfikujących się z PCU przeważa nad odsetkiem osób utożsamiających się z UPC MP w każdym z czterech wyodrębnionych przez ośrodek badawczy regionów Ukrainy[14]. Do PCU

[13] Badanie zostało przeprowadzone w dniach 9–15 listopada 2023 r. na reprezentatywnej grupie 2022 osób, które ukończyły 18. rok życia. Przeprowadzono je na terenach kontrolowanych przez ukraińskie władze oraz na których nie były prowadzone działania wojenne (Yakymenko et al., 2023: 3).

[14] Do regionu zachodniego Centrum Razumkowa zaliczyło obwód rówieński, wołyński, lwowski, tarnopolski, iwanofrankiwski, czerniowiecki i zakarpacki; regionu centralnego –

odnosi siebie na zachodzie kraju (w świetle badań z 2023 r.) 80,9% prawosławnych, w centrum – 72,1%, na południu – 60,4%, zaś na wschodzie – 56,3%. Natomiast z UPC (MP) identyfikowało się na zachodzie 8,3%, w centrum 6,1%, na południu 16,2%, a na wschodzie 13,8% (Yakymenko et al., 2023: 39).

Na wzrost liczby osób identyfikujących się z PCU, przy jednoczesnym spadku liczby osób utożsamiających się z UPC (MP) wskazują także wyniki badań przeprowadzonych przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii (KMIS) w czerwcu 2021 i w lipcu 2022 r. W przypadku PCU odnotowano wzrost z 42% do 54%, zaś w przypadku UPC (MP) spadek z 18% do 4%[15]. W kontekście zmniejszania się odsetka osób identyfikujących się z UPC (MP), warto także zwrócić uwagę na stosunek ukraińskiego społeczeństwa wobec roli tegoż Kościoła w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej. Otóż w świetle badań przeprowadzonych przez Fundację „Demokratyczne Inicjatywy" i Centrum Razumkowa w sierpniu 2022 r. większość Ukraińców, mianowicie 51,8% traktowała działalność UPC (MP) jako sprzyjającą rosyjskiej agresji, podczas gdy tylko 11.1% uznała, iż wspiera ona obronę Ukrainy[16]. Natomiast 37,1% nie było w stanie odpowiedzieć lub też nie zgadzała się z żadnym z powyższych stwierdzeń (*Fond*, 2022).

W latach 2022–2024, a więc w kontekście pełnowymiarowej wojny oraz szeregu przypadków usprawiedliwiania agresji jak również współpracy poszczególnych duchownych UPC (MP) z agresorem, KMIS przeprowadzał sondaże, podczas których pytał respondentów o pożądaną politykę państwa wobec UPC (MP). Zgodnie z wynikami badań z grudnia 2022 r. 54% Ukraińców opowiadało się za zakazem działalności UPC (MP), 24% wskazywało na potrzebę ustanowienia nadzoru państwowego, zaś 12% uznało, iż nie należy ingerować w sprawy UPC (MP), lecz tylko prowadzić śledztwo wobec poszczególnych przedstawicieli tegoż Kościoła w sytuacji popełnienia przestępstwa (zob. tab. 1)[17].

Kijów, obwód kijowski, chmielnicki, winnicki, żytomierski, czerkaski, kirowogradski, połtawski, czernihowski i sumski; regionu południowego – obwód oseski, chersoński i mikołajowski; wschodniego – dniepropietrowski, zaporoski, charkowski, doniecki i ługański.

[15] Zob. Hrushets'kyy, 2022.

[16] Badanie zostało przeprowadzone w dniach 5–12 sierpnia 2022 r. na terenach kontrolowanych przez Ukrainę i tych, na których nie były prowadzone działania wojenne. Objęto nim reprezentatywną grupę 2024 osób, które ukończyły 18. rok życia.

[17] Badanie zostało przeprowadzone w dniach 4–27 grudnia 2022 na próbie 1010 dorosłych osób, które do 24 lutego 2022 r. zamieszkiwały na kontrolowanych przez Ukrainę terytoriach. Badaniem nie objęto osób, które opuściły terytorium państwa po 24 lutym 2022 r.

TABELA 1
Mieszkańcy Ukrainy wobec polityki państwa względem Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Patriarchatu Moskiewskiego) (w%)

Jak Pan (i) uważa, jaka powinna być obecnie polityka władzy Ukrainy wobec Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego (zwierzchnik – Onufrij)	Ukraina – w skali kraju	Region			
		zachód	centrum	południe	wschód
Nie podejmować żadnych działań i nie ingerować w sprawy UPC MP. Badać tylko przestępstwa poszczególnych przedstawicieli UPC MP, jeżeli takie przestępstwa miały miejsce	12	11	11	16	14
Ustanowić nadzór państwowy i kontrolować działalność UPC MP i jej przedstawicieli, ale nie zakazywać całkowicie	24	25	18	27	31
Całkowicie zakazać UPC MP w Ukrainie	54	57	62	48	41
Trudno powiedzieć	9	7	10	10	13

Źródło: Hrushets'kyy, 2022a.

Anton Hruszecki komentując wyniki badań zauważył, iż świadczą one o nieudanej próbie podjętej przez UPC (MP), mającej na celu zdystansowanie się od wizerunku Cerkwi rosyjskiej i przekonanie Ukraińców, że jest Cerkwią ukraińską. W związku z powyższym – jak zaznaczył – nadal jest postrzegana jako „piąta kolumna Kremla" (Hrushets'kyy, 2023). Warto nadmienić, iż zwolennicy delegalizacji UPC (MP) przeważali w każdym z regionów Ukrainy. Przy czym poparciem większości bezwzględnej takie rozwiązanie cieszyło się w centrum (62%) i na zachodzie kraju (57%), zaś mniej niż połowy mieszkańców w przypadku południa (48%) i wschodu (41%)[18].

Wraz z kontynuacją przez Rosję agresji wobec Ukrainy oraz ujawnianiem kolejnych przypadków współpracy duchownych UPC (MP) z rosyjskim agresorem zmianie ulegało stanowisko społeczeństwa wobec kwestii pożądanej polityki państwa wobec tegoż Kościoła. Zgodnie z wynikami badań przeprowadzonymi przez KMIS na przełomie

[18] KMIS przyjął następujący podział na regiony: zachód – obwód rówieński, wołyński, lwowski, tarnopolski, iwanofrankiwski, czerniowiecki, zakarpacki, chmielnicki; centrum – Kijów, obwód kijowski, winnicki, żytomierski, czerkaski, kirowogradski, połtawski, czernihowski i sumski; południe – obwód dniepropietrowski, zaporoski, oseski, chersoński i mikołajowski; wschodni – charkowski, doniecki i ługański.

maja i czerwca 2023 r. aż o 12 punktów procentowych wzrósł odsetek zwolenników delegalizacji UPC MP i wyniósł 66%. Ponadto 19% Ukraińców wskazało na potrzebę ustanowienia nadzoru państwowego, zaś już tylko 6% uznawało, że nie należy ingerować w sprawy UPC (MP), lecz tylko prowadzić śledztwo wobec poszczególnych przedstawicieli tegoż Kościoła w sytuacji popełnienia przez nich przestępstwa (zob. tab. 2)[19].

TABELA 2
Ukraińcy wobec polityki państwa względem Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Patriarchatu Moskiewskiego) (w%)

Jak Pan (i) uważa, jaka powinna być obecnie polityka władzy Ukrainy wobec Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego (zwierzchnik – Onufrij)	Ukraina – w skali kraju	Region			
		zachód	centrum	południe	wschód
Nie podejmować żadnych działań i nie ingerować w sprawy UPC MP. Badać tylko przestępstwa poszczególnych przedstawicieli UPC MP, jeżeli takie przestępstwa mają miejsce	6	5	4	9	11
Ustanowić nadzór państwowy i kontrolować działalność UPC MP i jej przedstawicieli, ale nie zakazywać całkowicie	19	13	17	24	26
Całkowicie zakazać UPC MP w Ukrainie	66	75	70	58	50
Trudno powiedzieć	9	7	8	9	13

Źródło: Hrushets'kyy, 2023.

Jednocześnie należy zauważyć, iż odsetek zwolenników delegalizacji wzrósł w każdym z wyodrębnionych regionów i w żadnym z nich nie był już niższy od 50%. Największym poparciem idea zakazu działalności UPC (MP) w odróżnieniu do poprzedniego badania zaczęła się cieszyć na zachodzie kraju, gdzie nastąpił wzrost zwolenników delegalizacji Kościoła o osiemnaście punktów procentowych i wyniósł aż 75%. Warto zauważyć, iż wraz ze wzrostem w każdym z regionów

[19] Badanie zostało przeprowadzone w dniach 26 maja – 5 czerwca 2023 na próbie 1029 dorosłych osób, które do 24 lutego 2022 r. zamieszkiwały na kontrolowanych przez Ukrainę terytoriach. Badaniem nie objęto osób, które opuściły terytorium państwa po 24 lutym 2022 r.

odsetka osób deklarujących potrzebę zakazu działalności UPC (MP) nastąpiło jednoczesne zmniejszenie się przeciwników ingerencji w sprawy tegoż Kościoła – w przypadku zachodu z 11% do 5%, centrum z 11% do 4%, południa z 16% do 9%, zaś wschodu z 14% do 11% (Hrushets'kyy, 2023).

W kwietniu 2024 r. KMIS przeprowadził kolejne badanie opinii publicznej, które z jednej strony potwierdziło dominację zwolenników zakazu działalności UPC (MP), ale jednocześnie wskazało na niewielki spadek poparcia dla tej idei z 66% do 63%, przy równoczesnym pewnym wzroście przeciwników ingerencji w sprawy Kościoła z 6% do 12%[20]. Ponadto 20% opowiedziało się za ustanowieniem nadzoru państwowego, zaś 6% nie było w stanie zająć stanowiska wobec danego zagadnienia. Podzielający ideę delegalizacji UPC (MP) nadal przeważają we wszystkich czterech wyodrębnionych przez ośrodek badawczy regionach Ukrainy. Przy czym największym poparciem takie rozwiązanie cieszy się na zachodzie – 69% i w centrum kraju – 68%. W przypadku południa za zakazem działalności UPC (MP) opowiada się 55%, zaś wschodu – 46% badanych (Hrushets'kyy, 2024).

Zapewne z punktu widzenia UPC (MP) i jej zwolenników (w tym także i Rosji) jeszcze bardziej niepożądane mogą być otrzymane przez KMIS odpowiedzi na pytanie dotyczące zaufania do UPC (MP). Otóż w świetle wspomnianych badań z kwietnia 2024 r. aż 82% Ukraińców nie ufa temu Kościołowi, zaufaniem zaś darzy jedynie 8%. W wymiarze regionalnym poziom nieufności wobec UPC (MP) najwyższy jest na zachodzie kraju – 88%, ale i w innych regionach pozostaje bardzo wysoki, w centrum – 83%, na południu – 76% oraz wschodzie – 73%. Natomiast budzi zaufanie w przypadku zachodu i centrum kraju zaledwie 6% mieszkańców, zaś w przypadku południa i wschodu – odpowiednio 11% i 14% (Hrushets'kyy, 2024).

Rozpoczęcie i kontynuowanie pełnowymiarowej wojny przez Rosję przeciwko Ukrainie oraz wzrost negatywnego stosunku ukraińskiego społeczeństwa wobec UPC (MP) przełożyły się na zmianę przynależności znacznej części parafii, które zdecydowały się na przejście z UPC (MP) do PCU. Zgodnie z danymi Państwowej Służby Ukrainy ds. Etnopolityki i Wolności Sumienia z sierpnia 2024 r., w ciągu niewiele ponad dwóch i pół roku, podporządkowanie zmieniło 1126 wspólnot religijnych (*Iz UPTS*, 2024). Przy tym najwięcej przejść zostało odnoto-

[20] Badanie zostało przeprowadzone w dniach 20–25 kwietnia 2024 r. na próbie 1220 osób, które ukończyły 18. rok życia. Badaniem objęto osoby, które na moment przeprowadzania sondażu mieszkały na terytorium kontrolowanym przez Ukrainę.

wanych w obwodzie chmielnickim, kijowskim, winnickim, wołyńskim i czerkaskim (Mel'nyk, 2024). Jednocześnie służba ds. etnopolityki i wolności sumienia zaznaczyła, iż nie dysponuje danymi dotyczącymi liczby rozwiązanych organizacji religijnych UPC (MP) (*Iz UPTS*, 2024).

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując należy zaznaczyć, iż proces jednoczenia ukraińskiego prawosławia, któremu bezsprzecznie sprzyjało utworzenie Prawosławnej Cerkwi Ukrainy, znacznie przyśpieszył wraz z rozpoczęciem przez Rosję 24 lutego 2022 r. pełnowymiarowej wojny przeciwko Ukrainie. Szereg przypadków usprawiedliwiania rosyjskiej agresji, a także współpracy poszczególnych duchownych Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Patriarchatu Moskiewskiego) z państwem-agresorem, w tym wysokich hierarchów, wpłynęło na przyśpieszenie decyzji podejmowanych przez poszczególne parafie UPC (MP) w sprawie przejścia do PCU. Jednocześnie znacznie częściej były zgłaszane postulaty wzywające do zakazu działalności UPC (MP) traktowanej przez coraz większą część społeczeństwa jako Kościół współpracujący z Rosją. Działania mające umożliwić osiągnięcie powyższego celu podjęto najpierw na szczeblu samorządowym, na którym szereg organów podjęło decyzję o zakazie działalności UPC (MP), wskazując przy tym na jej antyukraiński i antypaństwowy charakter, potrzebę konsolidacji społeczeństwa, konieczność przeciwdziałania prorosyjskiej propagandzie obecnej w świątyniach Kościoła, brak stanowiska potępiającego rosyjską agresję i dokonane zbrodnie, niejednokrotne przypadki kolaboracji przedstawicieli UPC (MP) z agresorem oraz na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Ukrainy.

Działania mające umożliwić delegalizację UPC (MP) podjęte zostały również na szczeblu państwowym. W Radzie Najwyższej zostały zarejestrowane stosowne projekty ustaw, zaś jeden z nich, mianowicie projekt rządowy parlament przyjął w pierwszym czytaniu w dniu 19 października 2023 r. Mijało jednak wiele miesięcy i projekt ustawy nr 8371, przewidujący delegalizację organizacji religijnych powiązanych z Rosją, nadal oczekiwał na rozpatrzenie w drugim czytaniu. Podkreślmy, iż powyższe miało miejsce pomimo jednogłośnej decyzji parlamentarnego komitetu ds. polityki humanitarnej i informacyjnej podjętej w dniu 5 marca 2024 r., w zakresie rekomendacji Radzie Najwyższej udzielenia poparcia w drugim czytaniu projektowi ustawy

nr 8371. Nastąpiło więc powtórzenie sytuacji sprzed pierwszego czytania, gdy przez długi okres – od stycznia do października 2023 r. – nie chciano uczynić projektu ustawy przewidującej możliwość delegalizacji UPC (MP) przedmiotem obrad RN. Bez wątpienia za główną przyczynę zwlekania z poddaniem pod głosowanie w drugim czytaniu i ostatecznym przyjęciu ustawy należy uznać trudności z wypracowaniem wspólnego stanowiska w ławach prezydenckiej Sługi Narodu czy szerzej ujmując w szeregach obozu władzy, w których to znajdują się nie tylko zwolennicy przyjęcia przepisów umożliwiających zakazanie działalności UPC (MP), ale również i przeciwnicy takiego rozwiązania. Można stwierdzić, iż powyższy stan utrzymywał się tak długo jak długo stronnicy UPC (MP) byli w stanie skutecznie blokować włączenie do porządku obrad projektu przewidującego delegalizację organizacji religijnych powiązanych z Rosją. Uwzględniając panujące nastroje społeczne, mianowicie przeważający negatywny stosunek ukraińskiego społeczeństwa wobec UPC (MP) należało jednak zakładać, iż w sytuacji poddania pod głosowanie w drugim czytaniu rządowego projektu uzyska on niezbędną liczbę głosów. Tak też się stało 20 sierpnia 2024 r., kiedy to parlament uchwalił ustawę przewidującą możliwość zakazu działalności organizacji religijnych utrzymujących związki z Rosją.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne, dokumenty

Poimenne holosuvannya pro proekt Zakonu pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo diyal'nosti v Ukrayini relihiynykh orhanizatsiy (№ 8371) – za osnovu z doopratsyuvannyam polozhen' vidpovidnodo ch. 1 st. 116. (2023). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=25131 [dostęp: 30.03.2024].

Poyasnyuval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrayiny „Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy". (2022a). blob:https://itd.rada.gov.ua/4b259315-83ba-46fb-bc6f-2429f176c92d [dostęp: 8.05.2024].

Poyasnyuval'na zapyska do proektu zakonu Ukrayiny „Pro zabezpechennya zmitsnennya natsional'noyi bezpeky u sferi svobody sovisti ta diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy". (2022). blob:https://itd.rada.gov.ua/73592453-25ee-4135-bc5a-4ba7fc9aed68 [dostęp: 8.05.2024].

Poyasnyuval'na zapyska do proyektu Zakonu Ukrayiny „Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo diyal'nosti v Ukrayini

relihiynykh orhanizatsiy". (2023). https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219 [dostęp: 3.04.2024].

Proekt Zakonu Ukrayiny „Pro vnesennya zminy do statti 16 Zakonu Ukrayiny 'Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi'". (2023a). blob:https://itd.rada.gov.ua/c752efb3-d137-477c-b477-0e0c402d1462 [dostęp: 23.05.2024].

Proekt Zakonu Ukrayiny „Pro vnesennya zminy do statti 16 Zakonu Ukrayiny 'Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi'". (2023b). https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42908 [dostęp: 23.05.2024].

Proekt Zakonu Ukrayiny „Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh Aktiv Ukrayiny shchodo udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy". (2022a). blob:https://itd.rada.gov.ua/8257a4a3-133b-49ff-89c5-e62e13ac5fa1 [dostęp: 8.05.2024].

Proekt Zakonu Ukrayiny „Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo diyal'nosti v Ukrayini relihiynykh orhanizatsiy". (2023). blob:https://itd.rada.gov.ua/de7eb321-295e-4c5e-9603-38b5644d6f8f [dostęp: 3.04.2024].

Proekt Zakonu Ukrayiny „Pro zabezpechennya zmitsnennya natsional'noyi bezpeky u sferi svobody sovisti ta diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy". (2022). blob:https://itd.rada.gov.ua/3145cd19-6a28-44fc-8146-ef86b09c9d8e [dostęp: 7.05.2024].

Rishennya Khmel'nyts'koyi oblasnoyi rady „Pro zabezpechennya zmitsnennya natsional'noyi bezpeky u sferi svobody sovisti ta diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy na Terytoriyi Khmel'nyts'koyi oblasti" vid 4 kvitnya 2023 r. (2023). № 1-15/2023.

Rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 1 hrudnya 2022 roku „Pro okremi aspekty diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy v Ukrayini i zastosuvannya personal'nykh spetsial'nykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuval'nykh zakhodiv (sanktsiy)". (2022). https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45097 [dostęp: 30.03.2024].

Rozporyadzhennya mis'koho holovy „Pro zaboronu diyal'nosti Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy Moskovs'koho Patriarkhatu na terytoriyi Konotops'koyi mis'koyi rady" vid 3 travnya 2022 r. (2022a). https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/166102 [dostęp: 19.06.2024].

Rozporyadzhennya „Pro zaboronu diyal'nosti Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy Moskovs'koho Patriarkhatu na terytoriyi Horodots'koyi mis'koyi rady L'vivs'koyi oblasti" vid 28 lyutoho 2022 r. (2022). https://varianty.lviv.ua/publikatsiyi/u-horodku-zaboronyly-diialnist-moskovskoho-patriarkhatu [dostęp: 19.06.2024].

Ukaz Prezydenta Ukrayiny „Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 1 hrudnya 2022 roku 'Pro okremi aspekty

diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy v Ukrayini i zastosuvannya personal'nykh spetsial'nykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuval'nykh zakhodiv (sanktsiy)"". (2022). № 820/2022.

Zakon Ukrayiny „Pro zakhyst konstytutsiynoho ladu u sferi diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy" vid 20 serpnya 2024 roku (Dokument 3894-IX). (2024a). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-IX#Text [dostęp: 10.09.2014].

Literatura przedmiotu

„Tse politychne rishennya, yake my publichno ozvuchyly", – A. Sadovyy pro zaboronu moskovs'koho patriarkhatu i „Hrupy Dohnala". (2022, 30 czerwca). https://city-adm.lviv.ua/news/society/religion/292092-tse-politychne-rishennia-iake-my-publichno-ozvuchyly-a-sadovyi-pro-zaboronu-moskovskoho-patriarkhatu-i-hrupy-dohnala [dostęp: 19.06.2024].

Baluk, W., Doroshko, M. (2021). The Role of the Russian Orthodox Church in the Context of the Russian-Ukrainian Armed Conflict. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, *56*(3), 121–140. https://doi.org/10.12775/SDR.2021.EN6.06

Borowik, I. (2000). *Odbudowywanie pamięci: przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu*. Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos".

Chetverta tserkva vyznala avtokefaliyu PTSU. (2020, 24 października). https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/24/7271040/ [dostęp: 9.10.2025].

Fijałkowski, Ł. (2012). Teoria sekurytyzacji i konstruowanie bezpieczeństwa. *Przegląd Strategiczny*, (1), 149–161.

Fond Demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kucheriva, Razumkov tsentr. (2022, 13 października). Yak transformuyet'sya stavlennya ukrayintsiv do dekomunizatsiyi, UPTS MP ta natsionalizmu pid chas viyny z Rosiyeyu. https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu [dostęp: 28.05.2024].

Gruszczak, A. (2024). Szkoła kopenhaska. W: *Encyklopedia Bezpieczeństwa Narodowego*. https://encyklopedia.revite.pl/articles/view/584 [dostęp: 26.01.2026].

Hay-Nyzhnyk, P., Chupriy, L. (2019). Patriarkh Filaret ta yoho rol' v istoriyi vidnovlennya samovryadnoyi Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy. W: A. Denysenko (red.), *Svitoch ukrayins'koyi tserkvy. Do 90-richchya z dnya narodzhennya Svyatiyshoho Patriarkha Filareta (Denysenka)*. Kyiv.

Holovi Komitetu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' humanitarnoyi ta informatsiynoyi polityky Mykyti Potura Poturayevu. (2023, 28 wrześ-

nia). https://glavcom.ua/publications/zaborona-moskovskoji-tserkvi-sbu-proponuje-deputatam-nadijne-rishennja-dokument-961311.html [dostęp: 8.05.2024].

Horyevoy, D. (2022, 10 lipca). Mistsevi zaborony UPTS (MP) ne pratsyuyut'. Chomu i shcho kazhe zakon Ukrayiny? https://www.radiosvoboda.org/a/upts-mp-viyna-zakon/31936219.html [dostęp: 19.06.2024].

Hrushets'kyy, A. (2022, 5 sierpnia). Dynamika relihiynoyi samoidentyfikatsiyi naselennya Ukrayiny: rezul'taty tefefonnoho opytuvannya, provedenoho 6–20 lypnya 2022 roku. https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1129&page=1 [dostęp: 28.05.2024].

Hrushets'kyy, A. (2022a, 29 grudnia). Yakoyu maye buty polityka vlady shchodo Ukrayins'koyi pravoslavnoyi tserkvy (Moskovs'koho patriarkhatu): Rezul'taty telefonnoho opytuvannya, provedenoho 4–27 hrudnya 2022 roku. https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1165&page=1 [dostęp: 28.05.2024].

Hrushets'kyy, A. (2023, 15 czerwca). Yakoyu maye buty polityka vlady shchodo Ukrayins'koyi pravoslavnoyi tserkvy (Moskovs'koho patriarkhatu): Rezul'taty telefonnoho opytuvannya, provedenoho 26 travnya – 5 chervnya 2023 roku. https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1247&page=1 [dostęp: 28.05.2024].

Hrushets'kyy, A. (2024, 7 maja). Yakoyu maye buty polityka vlady ta dovira do Ukrayins'koyi pravoslavnoyi tserkvy (Moskovs'koho patriarkhatu). https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1404&page=1 [dostęp: 29.05.2024].

Iz UPTS (MP) do PTSU pereyshlo 1,5 tys. relihiynykh hromad iz 2018 roku – Derzhetnopolityky. (2024, 29 sierpnia). https://interfax.com.ua/news/general/1010395.html [dostęp: 16.10.2025].

Kapustyans'ka, I. (2023, 5 października). Narodni deputaty zibraly ponad 226 pidpysiv pid zvernennyam do Stefanchuka shchodo zaborony UPTS MP. https://lb.ua/news/2023/10/05/578144_narodni_deputati_zibrali_ponad_226.html [dostęp: 2.05.2024].

Katayeva, M. (2021, 5 stycznia). Kyyevo-Perers'kyy zapovidnyk zminyv nazvu. https://vechirniy.kyiv.ua/news/48151/ [dostęp: 27.06.2024].

Khto ne holosuvav za zaboronu moskovs'koho patriarkhatu. Prizvyshcha nardepiv. (2023, 19 października). https://gazeta.ua/articles/politics/_hto-ne-golosuvav-za-zaboronu-moskovskogo-patriarhatu-prizvischa-nardepiv/1161584 [dostęp: 30.03.2024].

Klymkovs'kyy, M. (2024, 5 marca). Komitet Rady odnoholosno pidtrymav zakonoproekt pro zaboronu UPTS MP v Ukrayini. https://hromadske.ua/posts/komitet-radi-odnogolosno-pidtrimav-zakonoproyekt-pro-zaboronu-upc-mp-v-ukrayini [dostęp: 30.03.2024].

Komunikat Kancelarii Świętego Soboru Biskupów PAKP. (2023). https://www.orthodox.pl/komunikat-kancelarii-swietego-soboru-biskupow-pakp-2/ [dostęp: 16.10.2025].

Korohods'kyy, Yu. (2023, 2 kwietnia). U Khmel'nyts'komu svyashchennyky UPTS MP pobyly viys'kovoho. https://lb.ua/society/2023/04/02/550761_hmelnitskomu_svyashchenniki_upts_mp.html [dostęp: 19.06.2024].

Koshkina, S. (2023, 26 września). Zaborona UPTS MP vidkladayet'sya? „Sluhy" proty. https://lb.ua/news/2023/09/26/576499_zaborona_upts_mp_vidkladaietsya.html [dostęp: 30.03.2024].

Kozyrska, A. (2014). *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*. Toruń: Wydawnictwo ECE.

Kozyrska, A. (2016). Ukraińska Cerkiew Prawosławna wobec Euromajdanu 2013–2014. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne, 50*, 46–63. https://doi.org/10.15804/athena.2016.50.03

Kuszel, A. (2022). Rola czynnika religijnego w konflikcie rosyjsko-ukraińskim przed rokiem 2022 z perspektywy stosunków między Kościołem Prawosławnym Ukrainy i Ukraińskim Kościołem Prawosławnym Patriarchatu Moskiewskiego. *Studia Polityczne, 50*(4), 149–173. https://doi.org/10.35757/STP.2022.50.4.06

Lantsyuhova reaktsiya: Oblrady Ukrayiny odna za odnoyu zaboronyayut' UPTS (MP). (2023, 30 kwietnia). https://lb.ua/society/2023/04/30/553488_lantsyugova_reaktsiya_oblradi_ukraini.html [dostęp: 29.05.2024].

Levchenko, M. (2022, 19 maja). Sesiya Pereyaslavs'koyi mis'koyi rady odnoholosno pryynyala rishennya shchodo zaborony diyal'nosti UPTS MP na terytoriyi hromady. https://proslav.info/sesiya-pereyaslavskoyi-miskoyi-rady-odnogolosno-pryjnyala-rishennya-shhodo-zaborony-diyalnosti-upcz-mp-na-terytoriyi-gromady/ [dostęp: 19.06.2024].

Lysohor, I. (2024, 23 lipca). Nardepy zablokuvaly parlaments'ku trybunu: Vymahayut' rozhlyadu zaborony UPTS MP (dopovneno). https://lb.ua/news/2024/07/23/625588_nardepi_zablokuvali_parlamentsku.html [dostęp: 10.09.2024].

Łesiów, M. (1994). *Ukraina wczoraj i dziś*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Mel'nyk, R. (2024, 4 października). Skil'ky parafiy pereyshlo do PTSU pislya pochatku povnomasshtabnoyi viyny – vidpovid' daye DESS. https://hromadske.ua/suspilstvo/232367-skilky-parafiy-pereyshlo-do-ptsu-pislia-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyny-vidpovid-daye-dess [dostęp: 16.10.2025].

Oliynyk, V., Fedoriv, I. (2023, 19 sierpnia). Ahentura moskovs'koyi „tserkvy": Chomu nardepy ne zaboronyayut' yiyi v Ukrayini. https://www.chesno.org/post/5701/ [dostęp: 7.05.2024].

Olszański, T. A. (2018, 12 października). Konstantynopol: autokefalia dla Ukrainy. *Ośrodek Studiów Wschodnich – Analizy*. https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-12/uznanie-przez-patriarchat-ekumeniczny-niezaleznosci-prawoslawnej [dostęp: 24.06.2024].

Olszański, T. A. (2018a). Historyczne zjednoczenie Kościołów prawosławnych Ukrainy. *Komentarze OSW – Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia*, (289), 1–6.

Pawluczuk, W. (1998). *Polityka i mistyka*. Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos".

Perun, V. (2023, 25 sierpnia). Ponad 125 nardepiv vymahayut' vid Stefanchuka postavyty na rozhlyad zakonoproekty pro zaboronu UPTS MP v Ukrayini. https://lb.ua/society/2023/08/25/571819_ponad_125_nardepiv_vimagayut_vid.html [dostęp: 8.05.2024].

Piechowska, M. (2020). Cerkiew Prawosławna Ukrainy – rok po uzyskaniu autokefalii, *Biuletyn PISM*, (37). https://www.pism.pl/publikacje/Cerkiew_Prawoslawna_Ukrainy__rok_po_uzyskaniu_autokefalii [dostęp: 9.10.2025].

Pyrih, V. (2022, 6 maja). U Brovarakh zaboronyly robotu tserkov UPTS MP do kintsya viyny. https://zaxid.net/u_brovarah_zaboronili_robotu_tserkov_upts_mp_do_kintsya_ viyni_n1542313 [dostęp: 19.06.2024].

Romanenko, V. (2023, 19 października). Rada zrobyla krok do zaborony relihiynykh orhanizatsiy, pov`yazanykh z Rosiyeyu. https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/19/7424813/ [dostęp: 30.03.2024].

Salizhenko, O., Oliynyk, V. (2023, 19 października). Khto z nardepiv „vyparuvavsya" i holosuvav proty zaborony rosiys'koyi tserkvy – Rukh CHESNO. https://www.chesno.org/post/5758/ [dostęp: 7.05.2024].

Strzelecki, J. (2018, 17 października). Moskwa-Konstantynopol. Nowa schizma w prawosławiu. *Ośrodek Studiów Wschodnich – Analizy*. https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-10-17/zerwanie-stosunkow-pomiedzy-rosyjska-cerkwia-prawoslawna-i [dostęp: 9.10.2025].

Szabaciuk, A. (2023). Spór o status Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego w Ukrainie (cz. 2). *Komentarze IEŚ*, (771). https://ies.lublin.pl/komentarze/spor-o-status-ukrainskiej-cerkwi-prawoslawnej-patriarchatu-moskiewskiego-w-ukrainie-cz-2/ [dostęp: 16.10.2025].

Szeptycki, A. (2012). Podziały religijne na Ukrainie. W: A.M. Solarz & H. Schreiber (red.). *Religia w stosunkach międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Tomasik, K. (2022, 26 sierpnia). Prof. Klinger: Polski Kościół Prawosławny musi zrewidować stosunek do Prawosławnego Kościoła Ukrainy. https://www.ekai.pl/prof-klinger-polski-kosciol-prawoslawny-musi-zrewidowac-stosunek-do-prawoslawnego-kosciola-ukrainy/ [dostęp: 9.10.2025].

Turiy, O. (2000). *Hreko-katolyky, latynnyky i pravoslavni v Ukrayini: proty, poruch chy razom?* Instytut Istoriyi Tserkvy L'vivs'koyi Bohoslovs'koyi Akademiyi.

U Khmel'nyts'komu deputaty pozbavyly UPTS MP prava na korystuvannya 13 zemel'nymy dilyankamy. (2023, 4 kwietnia). https://espreso.tv/u-khmelnitskomu-deputati-pozbavili-upts-mp-prava-na-koristuvannya-13-zemelnimi-dilyankami [dostęp: 19.06.2024].

V Drohobychi zaboronyly diyal'nist' RPTS (UPTS MP). (2022, 11 marca). https://galinfo.com.ua/news/v_drogobychi_zaboronyly_diyalnist_rpts_upts_mp_382145.html [dostęp: 19.06.2024].

Verkhovna Rada Ukrayiny. Komitet z pytan' humanitarnoyi ta informatsiynoyi polityky. (2022). blob:https://itd.rada.gov.ua/e77ad5f4-c72e-4061-9669-21e777da0c86 [dostęp: 8.05.2024].

Verkhovna Rada Ukrayiny. Komitet z pytan' humanitarnoyi ta informatsiynoyi polityky. (2022a). blob:https://itd.rada.gov.ua/25f2031e-8774-4315-8e89-ae755bb715d9 [dostęp: 8.05.2024].

Verkhovna Rada Ukrayiny. Komitet z pytan' humanitarnoyi ta informatsiynoyi polityky. (2023). blob:https://itd.rada.gov.ua/d12487da-f24b-4362-a088-f1e5eb10023f [dostęp: 8.05.2024].

Vons, R. (2023, 12 października). Zaborona Moskovs'koyi tserkvy: Tymoshenko, Boyko proty? Oprylyudneni spysky deputativ. https://glavcom.ua/country/politics/zaborona-moskovskoji-tserkvi-timoshenko-bojko-proti-opriljudneni-spiski-deputativ-961907.html#google_vignette [dostęp: 4.05.2024].

Voronyn, O. (1990). *Avtokefaliya Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy*. Kensington: Vydavnytstvo Voskresinnya.

Voynalovych, V. (2021). Suspil'no-politychnyy kontekst dynamiky etnokonfesiynykh protsesiv v Ukrayini. W: O. Rafal's'kyy (red.), *Politychnyy protses u nezalezhniy Ukrayini: Pidsumky i problemy*. Kyiv: IPIED im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny.

Vuyets', P. (2023, 12 października). Zaborona Moskovs'koyi tserkvy: Khto za i khto proty? Spysky deputativ publikuyut'sya upershe. https://glavcom.ua/country/politics/zaborona-moskovskoji-tserkvi-khto-za-i-khto-proti-spiski-deputativ-publikujutsja-upershe-961858.html [dostęp: 8.05.2024].

Vuyets', P. (2023a, 9 października). Zaborona Moskovs'koyi tserkvy. SBU proponuye deputatam nadiyne rishennya (dokument). https://glavcom.ua/publications/zaborona-moskovskoji-tserkvi-sbu-proponuje-deputatam-nadijne-rishennja-dokument-961311.html [dostęp: 8.05.2024].

Yakymenko, Y., Bychenko, A., & Mishchenko, M. (2023). *Ukrayins'ke suspil'stvo, derzhava i tserkva pid chas viyny. Tserkovno-relihiyna sytuatsiya v Ukrayini – 2023 (Informatsiyni materialy)*. Kyiv: Razumkov Centre.

Yakymenko, Y., Bychenko, A., Mishchenko, M., & Shanhina, L. (2022). *Viyna i tserkva. Tserkovno-relihiyna sytuatsiya v Ukrayini 2022 r. (Informatsiyni materialy)*. Kyiv: Razumkov Centre.

Zakon pro dukhovnu nezalezhnist': Shcho dali? (2024, 21 sierpnia). https://lb.ua/society/2024/08/21/630530_zakon_pro_duhovnu_nezalezhnist_shcho.html [dostęp: 10.09.2024].

Zelens'kyy pidpysav zakon pro zaboronu RPTS. (2024, 24 sierpnia). https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyy-pidpys-zakon-zaborona-rpts/33090894.html [dostęp: 10.09.2024].

Paweł Pietnoczka – dr. habil., Assistant Professor at the Institute of Political Science, University of Warmia and Mazury in Olsztyn. His scientific research focuses on socio-political transformations in Eastern Europe, with particular emphasis on Ukraine. His scholarly work addresses issues such as political parties and the party system in Ukraine, the electoral system, state institutions, ethnic, linguistic, cultural and religious changes, language policy, foreign and security policy, Ukraine's relations with the European Union and Russia. In 2021, he completed a research grant entitled "Ukrainian Political Parties towards the Foreign Policy of Ukraine in the Period of Independence" funded by the National Science Centre. He is the author of several dozen publications, including monographs: *Political Parties in Independent Ukraine 1991–2007* (Olsztyn, 2014) and *Ukrainian Political Parties towards Ukraine`s Foreign Policy (1991–2019)* (Poznań, 2023).

Paweł Pietnoczka – doktor habilitowany, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Zainteresowania naukowe koncentruje na przemianach społeczno-politycznych zachodzących w Europie Wschodniej ze szczególnych uwzględnieniem Ukrainy. Przedmiotem badań stawały się partie polityczne i system partyjny Ukrainy, system wyborczy, organy władzy państwowej, przemiany narodowościowe, językowo-kulturowe i wyznaniowe, polityka językowa, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, relacje Ukrainy z Unią Europejską oraz Rosją. W 2021 r. zrealizował grant „Ukraińskie partie polityczne wobec polityki zagranicznej Ukrainy w okresie niepodległości" sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Autor kilkudziesięciu publikacji, w tym monografii: *Partie polityczne w niepodległej Ukrainie 1991–2007* (Olsztyn, 2014) oraz *Ukraińskie partie polityczne wobec polityki zagranicznej Ukrainy (1991–2019)* (Poznań, 2023).